

УДК [373.2.011.33.017.4:172.15:398](438)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-2-36>

Людмила КОБИЛЕЦЬКА,
orcid.org/0000-0003-4688-3622
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової та дошкільної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) lyudmyla.kobyletska@lnu.edu.ua

Данута МРИГЛОД,
orcid.org/0009-0003-3709-3781
студентка II курсу магістратури факультету педагогічної освіти
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) danutamryhlod@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

Одне з чільних завдань вихователя закладу дошкільної освіти – формування національної свідомості у дошкільників. Особливе зацікавлення викликає проблема національно-патріотичного виховання в країнах ближнього зарубіжжя, моніторингу ситуації, запозичення досвіду та проведення порівняльного аналізу з чинними українськими програмами, створеними для здобувачів дошкільної освіти. Мета статті – описати особливості формування національної свідомості дошкільників в Польщі, здійснити порівняльний аналіз польських та українських чинних програм розвитку дітей дошкільного віку, а також з'ясувати значення жанрів усної народної творчості у процесі формування громадянської компетентності здобувачів дошкільної освіти. В статті подано аналіз кількох чинних польських програм для дітей дошкільного віку та зосереджено увагу на таких чинниках національно-патріотичного виховання як усна народна творчість, звичаї, традиції, культура. Проаналізовано підходи до проблем сучасного духовного розвитку дітей, виокремлено основні завдання, аспекти. Визначено значущу роль сім'ї, родини та особливості співпраці їх із закладами дошкільної освіти у процесі формування патріотичних почуттів дітей дошкільного віку. У статті визначено базові засади схожості національно-патріотичного виховання дошкільників в Україні та Польщі, а також проаналізовано відмінності. Зокрема, і в польських, і в українських програмах значну увагу зосереджено на вивченні жанрів усної народної творчості (паремій, народних пісень, легенд, переказів, казок), звичаїв, традицій, культури народу (проведення свят, різноманітних заходів). Також особливий акцент у польських програмах подано на вивченні дошкільниками не лише нормативної літературної мови, але й говірок, діалектів, які побутують в тому чи іншому регіоні. Багато заходів, які проводять у польських закладах дошкільної освіти є схожими з українськими (День Незалежності, День рідної мови, День Матері), свята, присвячені видатним письменникам, історичним діячам. У Польщі дуже активно в закладах дошкільної освіти відзначають День бабусі і День дідуся.

Ключові слова: патріотичне виховання, діти дошкільного віку, польські програми, українські програми, фольклорні жанри, звичаї, традиції.

Liudmyla KOBYLETSKA,
orcid.org/0000-0003-4688-3622
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor;
Associate Professor at the Department of Preschool and Primary Education
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) lyudmyla.kobyletska@lnu.edu.ua

Danuta MRYHLOD,
orcid.org/0009-0003-3709-3781
Student of the 2nd year of the Master's Degree at the Faculty of Pedagogical Education
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) danutamryhlod@gmail.com

FEATURES OF NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF PRESCHOOLERS: THE POLISH EXPERIENCE

One of the main tasks of a preschool teacher is the formation of national consciousness among preschoolers. Of special interest is the problem of national-patriotic education in neighboring countries, monitoring the situation, borrowing experience and conducting a comparative analysis with current Ukrainian programs created for preschoolers.

The purpose of the article is to describe the peculiarities of the formation of the national consciousness of preschoolers in Poland, to carry out a comparative analysis of the current Polish and Ukrainian programs for preschoolers, as well as to find out the significance of folklore genres in the process of forming the civic competence of preschoolers.

The article presents an analysis of several current Polish programs for preschoolers and focuses attention on such factors of national-patriotic education as folklore, customs, traditions, and culture. Approaches to the problems of modern spiritual development of children are analyzed, the main tasks and aspects are highlighted.

The significant role of the family and the peculiarities of their cooperation with preschool education institutions in the process of formation of patriotic feelings of preschoolers are determined. The article defines the basic principles of similarity of national-patriotic education of preschoolers in Ukraine and Poland, and also analyzes the differences. Also, in both Polish and Ukrainian programs, considerable attention is focused on the studied folklore genres (paremies, folk songs, legends, tales, fairy tales), customs, traditions, and culture of the people (celebrations, various events). A special emphasis in Polish programs is placed on the study by preschoolers not only normative literary language, but also regional dialects.

Many events held in Polish preschool education institutions are similar to Ukrainian ones (Independence Day, Mother's Day, Mother Language Day), holidays dedicated to outstanding writers and historical figures. In Poland, Grandmother's Day and Grandfather's Day are very actively celebrated in preschool education institutions.

Key words: *patriotic education, preschoolers, Polish programs, Ukrainian programs, folklore genres, customs, traditions.*

Постановка проблеми. Сьогодні, коли ми переживаємо війну, значні руйнування, коли намагаються винищити українців як націю, необхідно збагнути пряму залежність добробуту народу від рівня розвитку національної самосвідомості кожного громадянина. Тому, одне з найважливіших завдань педагога – патріотичне виховання, формування національної самосвідомості та самоідентичності здобувачів освіти. Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, результатом освітнього напрямку «Дитина в соціумі» є формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку, яка передбачає любов до Батьківщини, ціннісне ставлення та повагу до культурних надбань українського народу. Чинні програми «Українське дошкілля» (2022), «Соняшник» (2023), безумовно, передбачають національно-патріотичне виховання дошкільників; вагома роль відведена саме вивченню фольклорних творів, історичного минулого, звичаїв, традицій, культури нашого народу. Особливості національно-патріотичного виховання, основні напрями, завдання та зміст роботи з педагогами, поради батькам розкриває парціальна програма «Україна – моя Батьківщина» (2022). Надзвичайно важливо запозичувати досвід інших країн, зокрема, країн ближнього зарубіжжя; ретельно вивчати чинні зарубіжні освітні програми щодо формування громадянської компетентності здобувачів освіти, використовувати найновіші наукові дослідження, удосконалювати методи і прийоми виховання дітей дошкільного віку. Необхідно пам'ятати про цілісну концепцію патріотичного

виховання, яка включає шляхи та засоби національного виховання, запозичуючи також досвід країн ближнього зарубіжжя.

Аналіз досліджень. Проблемі національно-патріотичного виховання здобувачів освіти присвячено багато досліджень, зокрема, аспекти виховання національної свідомості в рамках сучасного соціокультурного контексту висвітлюються в працях І. Беха, А. Богуш, К. Крутій, Н. Мачинської, Н. Гавриш, О. Білан, О. Каплуновської, Л. Кобилицької. Національна культура особистості будується на єдності природного, соціального і духовного середовища, виховання на історико-культурних традиціях. Г. Ващенко визначив основний ідеал виховання «Бог і Україна», І. Огієнко пропагував служіння своєму народу.

Реформа освіти в Україні спонукає педагогічних працівників до пошуку інноваційних технологій, а також ефективного впровадження їх в освітній процес. Система цінностей, серед яких найвищою є людина, відкриває перед педагогом завдання – формувати дошкільника-патріота, здійснювати педагогічну діяльність, спрямовану на саморозвиток і самореалізацію особистості. У даній статті ми проаналізуємо особливості формування національно-патріотичної свідомості дошкільників в Польщі, а також порівняємо деякі важливі аспекти виховного процесу з українськими чинними програмами. Визначимо роль фольклору, елементів етнопедагогіки у процесі формування патріотичних почуттів здобувачів освіти в дошкільних закладах Польщі.

Мета статті – описати особливості формування громадянської компетентності дошкільників в Польщі, а також здійснити порівняльний аналіз польських та українських програм розвитку дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Тема патріотизму для поляків займає одне з найважливіших місць в загальній доктрині виховання. Розглядаючи національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку, хочеться навести слова видатного сина польського народу Яна Павла II: “Patriotyzm oznacza umiłowanie tego, co ojczyzste, umiłowanie historii, tradycji, języka, czy samego krajobrazu ojczyzstego. Jest to miłość, która obejmuje również dzieła rodaków i owoce ich geniuszu... Ojczyzna jest dobrem wspólnym wszystkich obywateli i jako taka, jest też wielkim obowiązkiem”.

Розглянемо польську програму “Przedszkolak patriota – program edukacji patriotycznej” (2019), у якій представлені педагогічні інновації, визначені методи, завдання, форми організації освітнього процесу. Основний акцент у програмі зосереджено саме на вивченні культури народу, дотримання звичаїв, традицій польського народу. Формування самоідентичності дошкільників повинне відбуватися засобами етнопедагогіки: “Patriotyzm wyraża się w przywiązaniu do ojczyzny, obyczajów oraz kultury narodowej, a także w szacunku dla ludzi”, “rozwoj postaw patriotycznych, związanych z tożsamością kultury narodowej, kształtowanie więzi z krajem ojczystym...” (Zielonka P., Korycka J., 2019). Знайомлячись з пунктами мети патріотичного виховання, знаходимо також: “Wprowadzanie dzieci w świat polskich tradycji”, що, безумовно, доводить важливість вивчення традицій для кожного народу, і польського зокрема. Також тут бачимо пункт “Kształtowanie tożsamości narodowej i współuczestnictwa w pielęgnowaniu tradycji”. У цій програмі, аналогічно, як і в українських програмах значну роль приділено вивченню історії, народних символів, святкуванню важливих для народу дат; плеканню любові до Батьківщини, почуття відповідальності за рідний край. Дуже влучно сказано про особливості формування патріотичних почуттів дітей дошкільного віку: “Nikt nie rodzi się patriota. Patriotyzm trzeba budować stopniowo poprzez działalność dydaktyczno-wychowawczą. Kształtowanie patriotyzmu jest ważnym zadaniem nauczyciela, to on bowiem przygotowuje nowe pokolenie Polaków” (Zielonka P., Korycka J., 2019).

Серед пропонованих методів освітнього процесу “burza mózgow, metoda projektów, gry dydaktyczne” знаходимо такі, які активно використовуються і в українських ЗДО.

Також у програмі зазначено завдання, уміння і навички, якими повинен оволодіти дошкільник: знати свою національність, назву рідного краю, назву столиці, герб, прапор та гімн, країни-сусіди Польщі, вибрані легенди та казки, інші фольклорні твори; знати і поважати національні символи, брати участь у національних обрядах і святах. Увагу у польській програмі зосереджено на таких пунктах патріотичного виховання: я і моя родина; я і дошкільний заклад; я і мій край; я як поляк; я як європеєць; я як дитина, яка має права. Всі ці аспекти в тій чи іншій формі є тотожні з пунктами українських програм, окрім завдань щодо ознайомлення з символами Євросоюзу, до якого входить Польща.

Проаналізуємо ще одну чинну польську програму “Kocham przedszkole. Program wychowania przedszkolnego” (2017). Відповідно до цієї програми дошкільник повинен знати “wybrane symbole związane z regionami Polski ukryte w podanych, przysłowia, legendach, bajkach, pr. o smoku wawelskim,...”. Отож, і в цій програмі великий акцент зосереджено на вихованні патріотизму засобами фольклору (вивченні старовинних легенд, казок, прислів'їв тощо). Також важливе значення має вивчення жанрів усної народної творчості, які побутують у тому чи іншому регіоні: “legends związane ze swoja miejscowoscia ..., sposoby kultywowania tradycji w swoim regionie, ... ważniejsze zabytki stolicy Polski oraz związane z nią legendy (Pleskot M., Staszewska A., 2017). У вказаній програмі, як і в українських програмах «Українське дошкільля», «Дитина», «Я у світі», «Впевнений старт» та Базовому компоненті дошкільної освіти значну роль у процесі формування національної свідомості зосереджено на вивченні фольклору.

Вірші “Kto ty jesteś? Polak mały...” Владислава Белзи, який пропонується до вивчення дошкільниками, як і вірш “Хто ти хлопчику маленький?” Юрія Шкрумеляка, стали майже народними, надзвичайно актуальні і сприяють формуванню національної свідомості.

Важливе значення у процесі формування патріотичних почуттів дітей дошкільного віку мають батьки та родина. У польській програмі зазначено: “Zadaniem rodziców, nauczycieli jest przybliżenie historii miejscowości, w której dziecko żyje, zapoznanie się z charakterystycznymi miejscami Polski, poznanie polskich legend, tradycji kulturowych” (Pleskot M., Staszewska A., 2017).

Аналізуючи значення усної народної творчості як чинника національно-патріотичного виховання дошкільників, можна відзначити, що поляки з

великою повагою ставляться до вивчення фольклорних жанрів, дотримання звичаїв, традицій польського народу та виховують у своїх дітей патріотичні почуття.

Польські науковці Г. Белецька, І. Дудзік наголошують на педагогічній майстерності, володінні інноваційними технологіями та застосуванні елементів етнопедагогіки “*To na doroslych spoczywa zatem odpowiedzialność wprowadzenia go w temat patriotyzmu. Musimy wyrobić przywiązanie do szczegółowych pojęć, takich jak symboli narodowych, obyczajów, obrzędów, ludzi z roznych grup społecznych. To niezaprzeczalnie nauczyciel umożliwi dzieciom kontakty z ojczyzną przyroda i kultura, literatura i z tradycjami*” (Bielecka G., Dudzik I., 2018/19: 66).

Багато сучасних дошкільних закладів Польщі, пропагуючи регіональну культуру пропонують вивчати місцеві говірки, діалекти, таким способом підкреслюючи свою самобутність: “*organizowanie zaes, zgodnie z potrzebami umożliwiających dziecku poznanie kultury i języka mniejszości narodowej lub etnicznej lub języka regionalnego (kaszubskiego)...*” (Bielecka G., Dudzik I., 2018/19). Аналогічно, у дошкільних установах практикується вивчення національного одягу різних регіонів Польщі, регіональних традицій “*...charakterystyczne stroje ludowe swojego regionu i wie, że różnią się one od strojów innych regionów. Zna sposoby kultywowania tradycji w swoim regionie*” (Pleskot M., Staszewska-Mieszek A., 2017: 20). У Польщі, як і в Україні, національний одяг, звичаї, традиції відрізняються в різних регіонах.

Усвідомлюючи значну виховну роль усної народної творчості в національному вихованні дітей дошкільного віку, можна помітити щедру кількість літератури для наймолодших читачів: “*Historia Polski dla Piotrka*” С. Марціняка, “*Kalendarz Polski – Historia i obyczaj*” Б. Огородовської, Е. Піскож-Бранекової, “*Legendy warszawskie*” А. Опмана, “*Wars i Sawa*” В. Хотомської, “*Podajmy sobie ręce*” та ін.

Аналізуючи польські програми та визначаючи роль фольклорних творів у процесі формування патріотичних почуттів дошкільників можна ствердити, що, як і в українських програмах, вивчення жанрів усної народної творчості є пріоритетним у процесі формування національної свідомості дітей дошкільного віку. Хочемо зазначити, що останнім часом присутнє побоювання послаблення патріотичного виховання через вплив інших культур країн Західної Європи в зв'язку з входженням Польщі до Європейського Союзу.

У польських програмах визначено також такі завдання для дошкільників: знати символи Євросоюзу, прапори деяких країн Європи; передбачено слухання легенд, казок інших народів. Виховуючи почуття гордості за свою націю та “*Poczucia dumny z bycia Polakiem*”, польські педагоги наголошують на приналежності Польщі та її народу до великої Європейської спільноти та культивують європейські цінності з дошкільного віку. Відповідно, польська дослідниця Г. Белецька зазначає: “*Realizacja programu wychowania przedszkolnego ma na celu kształtowanie świadomości narodowej i europejskiej oraz postaw patriotycznych, jak również przybliżenie dzieciom dziedzictwa kulturowego regionu i kraju*” (Bielecka, 2012: 111).

Як ми уже зазначали, знання культури народу, звичаїв, традицій, фольклору є пріоритетними у національно-патріотичному вихованні; дуже цікавим для нас є вивчення досвіду організації свят, різних заходів, які проводять у польських закладах дошкільної освіти. Для прикладу ми проаналізували роботу закладів дошкільної освіти “*Сонячний промінь*” № 268 у Варшаві, дошкільне відділення при початковій школі імені Я. Кохановського в Малому Плоцьку, а також заклад дошкільної освіти № 18 в Лешно.

У польських закладах дошкільної освіти, як і в українських святкують обжинки “*dożynki*”, Андріївські вечорниці “*Andrzejki*”, Різдво (обов'язково в польських садках практикують Святвечір (Uroczysta Wigilia). В січні в польських дошкільних закладах є свято дідуся та бабусі, на якому діти виконують польські народні пісні, в березні святкують прихід весни, який також наповнений народними забавами та іграми; відзначають Великдень. У травні – День матері і День батька, а також День прапора. Як бачимо, свята, які пропонуються у польських дошкільних закладах є дуже схожими з українськими, та пропагують національні звичаї, традиції, фольклор.

Знайомлячись з роботою наших колег, вивчаючи наукові статті, присвячені патріотичному вихованню, великий акцент зосереджено на вивченні національних традицій, які для кожного народу є своєрідні, найрідніші і найближчі. І з великою любов'ю і душевним трепетом сприймає кожна нація рідну мову, жанри усної народної творчості, одяг, історичне минуле. У сьогодення особливо гостро відчувається ностальгія за рідною домівкою українців, які, тікаючи від війни, були змушені покинути свою Батьківщину, і з нетерпінням очікують нашої Перемоги, щоб повернутися.

Також пропонуємо до аналізу програму “*Samodzielne – Wszechstronne – Szczęśliwe*”

(2021), яка розроблена для дітей віком від 3-х до 6-ти років і пропагує сучасні методи роботи та практичне розв'язання педагогічних проблем. Ця програма є напрацюванням багатьох польських педагогів та містить 9 розділів.

Метою програми є формування таких ключових компетентностей у дошкільників:

- 1) ключові компетентності у сфері створення інформації;
- 2) багатомовна компетентність;
- 3) математична компетентність і компетентність у природничих науках, техніці та техніці;
- 4) цифрова компетентність;
- 5) особистісна та соціальна компетентності;
- 6) громадянська компетентність;
- 7) підприємницька компетентність;
- 8) компетентність у культурній обізнаності та самовираженні;

Як бачимо компетентності цифрова та багатомовна є обов'язковими в дошкільній освіті Польщі на відміну від варіативного освітнього напрямку Базового компонента дошкільної освіти (2021).

У програмі досить чітко подані завдання на опанування всіх необхідних знань для дошкільників і в царині патріотичного виховання. Зокрема, діти дошкільного віку повинні дотримуватись мовних традицій; брати участь в народних іграх; знати національні та регіональні символи; збагачувати уявлення про етнічні спільноти; співати народні пісні; переказувати легенди, перекази, які побутують у рідному краї; знати національний гімн, столицю. У програмі зазначено, що дитина “*słucha z zainteresowaniem i zrozumieniem historyjek opowiadanych lub czytanych w języku mniejszości narodowej lub etnicznej, wspólnoty regionalnej – kaszubskiej, interesuje sie historia*

własnej rodziny” (Kucharska D., Kucharczuk A., 2021: 59).

Як бачимо, у програмі наголошено на знанні не лише нормативної літературної мови, а також одним із завдань передбачено вивчення регіональних говірок; увагу зосереджено на єдності тих відмінностей, з яких складається польська культура; дошкільник “*wzbogaca wiedze o regionie, społeczności, tradycjach i kulturze, podczas słuchania podań, legend, historii opowiadanych w języku mniejszości narodowej, etnicznej wspólnoty”* (Kucharska D., Kucharczuk A., 2021).

Висновки. Отже, проаналізувавши польські чинні програми для дітей дошкільного віку, порівнявши їх з українськими програми, можна зробити висновок, що кожна народність турбується про виховання в дітей патріотичних почуттів ще в дошкільному віці, з пошаною ставиться до культури, звичаїв, традицій, народної спадщини, фольклору. Велике значення у польських і в українських програмах приділено вивченню жанрів усної народної творчості як чинника формування національної свідомості дітей дошкільного віку, а також значну увагу зосереджено на співпраці сім'ї і закладу дошкільної освіти. Також варто відзначити схожість наших спільних традицій і розуміємо приналежність українського народу з його народною культурою до європейських народів та спільного європейського дерева традицій та звичаїв. Також доцільно вказати на деякі незначні відмінності, зокрема, у польських дошкільних закладах активно відзначають День бабусі та День дідуся. Нам також варто запозичувати такий досвід і святкувати ці дні у закладах дошкільної освіти.

Перспективними вважаємо подальші дослідження освітніх програм інших європейських народів, проведення порівняльного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти, 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення: 3.06.2023).
2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль: Мандрівець. 2022. 216 с.
3. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль : Мандрівець, 2023. 210 с.
4. Каплуновська О. «Україна – моя Батьківщина». Парціальна програма національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Тернопіль: Мандрівець. 2022. 72 с.
5. Bielecka G., Dudzik I. Edukacja patriotyczna w podstawie programowej wychowania przedszkolnego. Tarnów, T-1, 2018/19.
6. Bielecka G., Dudzik I. Rozwój społeczny dzieci pięcioletnich a gotowość szkolna. Tarnów: W-wo Małopolskiej Wyższej szkoły Ekonomicznej, 2012.
7. Kitowska B. Wychowanie patriotyczne w edukacji przedszkolnej, 2019. URL: <https://www.profesor.pl/publikacja,15358,artykuły,Wychowanie-patriotyczne-w-edukacji-przedszkolnej> (дата звернення: 12.07.2023)
8. Kucharska D., Kucharczuk A. Program wychowania przedszkolnego “Samodzielne – wszechstronne – szczęśliwe”. Warszawa: Nowa era, 2021.
9. Pleskot M., Staszewska-Mieszek A. Kocham przedszkole. Program wychowania przedszkolnego. Warszawa, 2017.
10. Zielonka P., Korycka J. Przedszkolak patriota – program edukacji patriotycznej. Warszawa, 2019.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [The basic component of preschool education], 2021 r. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini> (access date: 3.06.2023). [in Ukrainian].
2. Bilan O. I. Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku "Ukrainske doshkillia". [Preschool child development program "Ukrainian Preschool"]. Ternopil : Mandrivets. 2022. 216 s. [in Ukrainian].
3. Kaluska L. V. Kompleksna prohrama rozvytku, navchannia ta vykhovannia ditei doshkilnoho viku "Soniashnyk" [Comprehensive program of development, education and upbringing of preschool children "Sunflower"]. Ternopil : Mandrivets. 2023. 210 s. [in Ukrainian].
4. Kaplunovska O. "Ukraina – moia Batkivshchyna". Partsialna prohrama natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku. ["Ukraine is my motherland". Partial program of national-patriotic education of preschoolers]. Ternopil: Mandrivets. 2022. 72 s. [in Ukrainian].
5. Bielecka G., Dudzik I. (2018/19). Edukacja patriotyczna w podstawie programowej wychowania przedszkolnego. [Patriotic education in the core curriculum of preschool education]. Tarnów, T-1. [in Polish].
6. Bielecka G., Dudzik I. (2012). Rozwój społeczny dzieci pięcioletnich a gotowość szkolna. [Social development of five-six-year-old children and school readiness]. Tarnów: W-wo Małopolskiej Wyższej szkoły Ekonomicznej. [in Polish].
7. Kitowska B. (2019). Wychowanie patriotyczne w edukacji przedszkolnej [Patriotic education in preschool education] URL: <https://www.profesor.pl/publikacja,15358,Artykuły,Wychowanie-patriotyczne-w-edukacji-przedszkolnej> (access date: 3.06.2023) [in Polish].
8. Kucharska D. Kucharczuk A. (2021). Program wychowania przedszkolnego "Samodzielne – wszechstronne – szczęśliwe". [Pre-school education program "Independent – versatile – happy"]. Warszawa: Nowa era [in Polish].
9. Pleskot M., Staszewska-Mieszek A. (2017) Kocham przedszkole. Program wychowania przedszkolnego. [I love kindergarten. Preschool education program]. Warszawa [in Polish].
10. Zielonka P., Korycka J. (2019). Przedszkolak patriota – program edukacji patriotycznej. [Patriot preschooler – patriotic education program]. Warszawa [in Polish].